

Οι μικροί αρχαιολόγοι της Θράκης

... για Δημοτικά Σχολεία

Φάκελος για Εκπαιδευτικούς: «Ξενάγηση: από τον Δανιέλ στον Χατζιδάκι»

Νατάσα Μιχαηλίδου
αρχαιολόγος-μουσειολόγος-ξεναγός, MA

σε συνεργασία
με τον φορέα:

Ξάνθη, Ιούλιος 2022

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγικά	2
2. Η Ακαδημία Ποίησης και Παραμυθιού	3
3. Πρακτικές πληροφορίες	4
4. Δραστηριότητες πριν από την εκπαιδευτική ξενάγηση	6
5. Τι γίνεται κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής ξενάγησης	9
6. Δραστηριότητες μετά από την εκπαιδευτική ξενάγηση	10
7. Αξιολόγηση	13
8. Ενδεικτική Βιβλιογραφία	14

1. Εισαγωγικά

Ο Φάκελος αυτός περιέχει ενημερωτικό και βοηθητικό συνοδευτικό υλικό για τους «μικρούς αρχαιολόγους της Θράκης» και συγκεκριμένα για την εκπαιδευτική ξενάγηση «Από τον **Δανιέλ** στον **Χατζιδάκι**».

Οι «μικροί αρχαιολόγοι» αποτελούν ένα σύνολο προγραμμάτων και ξεναγήσεων **εγκεκριμένο** από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής του Υπουργείου Παιδείας. Παρουσιάζονται στα σχολεία από το 2011 από εξειδικευμένη αρχαιολόγο-μουσειολόγο-ξεναγό (με επίσημη άδεια για ξεναγήσεις από το Υπουργείο Τουρισμού). Πραγματοποιούνται ως **εκπαιδευτικό πρόγραμμα** σε συνεργασία με το **Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης** και στην **τάξη κατόπιν πρόσκλησης** ή ως **αυτόνομες ξεναγήσεις** σε αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία.

Στους «μικρούς αρχαιολόγους της Θράκης» έχουν συμμετάσχει πάνω από **7.000 μαθητές**. Οι δράσεις αυτές έρχονται να ενισχύσουν το εκπαιδευτικό έργο του σχολείου, τη μάθηση μέσω ψυχαγωγικών πολιτιστικών δραστηριοτήτων και την προβολή της τοπικής ιστορίας και των μνημείων.

Κατά τη σχολική χρονιά 2022-23 «Οι μικροί αρχαιολόγοι της Θράκης» περιλαμβάνουν τα **εκπαιδευτικά προγράμματα** και τις **ξεναγήσεις** που παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα 1 και πραγματοποιούνται με την υποστήριξη της **Ακαδημίας Ποίησης και Παραμυθιού**.

	ΤΙΤΛΟΣ	ΘΕΜΑ	ΤΑΞΗ	ΚΟΣΤΟΣ ΑΝΑ ΠΑΙΔΙ
Εκπαιδευτικά Προγράμματα				
1.	Η ανασκαφή των μικρών αρχαιολόγων	Αρχαιολογία και αρχαία μνημεία της Θράκης	Νηπιαγωγεία, Δημοτικά (Α'-Στ')	2 €
2.	Κυνήγι θησαυρού στην Καπναποθήκη Π	Ο καπνός στην Ξάνθη και η Καπναποθήκη Π	Δημοτικά (Γ'-Στ')	2 €
3.	Τα παραμύθια του Καραγκιόζη	Η τέχνη του ελληνικού λαϊκού θεάτρου σκιών	Νηπιαγωγεία, Δημοτικά (Α'-Στ')	2 €
4.	Η ζωή της σκιάς	Θεατρικά παιχνίδια με σκιές και αφήγηση μύθων	Νηπιαγωγεία, Δημοτικά (Α'-Στ')	2 €
5.	Αφήγηση μύθων και παραμυθιών	Μύθοι Αισώπου και λαϊκά παραμύθια από την Ελλάδα και τον κόσμο	Δημοτικά (Α'-Στ')	2 €
6.	Ένας σκόρος στο Λύκειον των Ελληνίδων Ξάνθης	Το αρχοντικό Χασιρτζόγλου και το Λύκειον των Ελληνίδων Ξάνθης	Δημοτικά (Γ'-Στ')	2 €
Εκπαιδευτικές Ξεναγήσεις				
7.	Παραμυθο-ξεναγηση στα αρχαία Άβδηρα	Το Αρχαιολογικό Μουσείο και η αρχαία πόλη των Αβδήρων	Δημοτικά (Α'-Στ')	2 €
8.	Παραμυθο-ξεναγηση στο χάνι Αβέρωφ	Τα χάνια και το ιστορικό κέντρο της Ξάνθης	Δημοτικά (Γ'-Στ')	2 €
9.	Η παλιά Ξάνθη τότε και τώρα	Παλιά πόλη της Ξάνθης: άνθρωποι, κτίρια και περιβάλλον	Δημοτικά (Γ'-Στ')	2 €
10.	Από τον Δανιέλ στον Χατζιδάκι	Το αρχοντικό Δανιέλ και ο Μάνος Χατζιδάκις στην παλιά Ξάνθη	Δημοτικά (Γ'-Στ')	2 €

Πίνακας 1: «Οι μικροί αρχαιολόγοι της Θράκης» με τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τις ξεναγήσεις που περιλαμβάνουν.

2. Η Ακαδημία Ποίησης και Παραμυθιού

Η Ακαδημία Ποίησης και Παραμυθιού είναι ένας φορέας μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με έδρα τη Βαμβακού Λακωνίας. Δημιουργήθηκε το 2014 από το «Όναρ-μέσω τέχνης για το άρρωστο παιδί» (<http://pf-academy.gr/>).

Το Όναρ, ΜΚΟ, μετά από δεκατέσσερα χρόνια συστηματικής εργασίας στα Πανεπιστημιακά Νοσοκομεία της χώρας, στα ειδικά σχολεία, στα Ε.Ε.Ε.Κ και στα κέντρα πολιτών με αναπηρία, διαπίστωσε ότι το ελληνικό παραδοσιακό παραμύθι αποτελεί το κυριότερο εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών, γονιών, ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού για την ενδυνάμωση των παιδιών, την κοινωνικοποίηση παιδιών με αναπηρία και την ψυχοπνευματική τους ανάπτυξη, αλλά αποτελεί παράλληλα και μέσον διδασκαλίας. Το Όναρ δημιούργησε το 2010 το τριμηνιαίο Περιοδικό «Το παραμύθι» το οποίο διανέμεται δωρεάν σε Νοσοκομεία και Ειδικά Σχολεία, ενώ διατίθεται συνδρομητικά.

Η Ακαδημία ιδρύθηκε το 2014 στην Αθήνα αλλά από το Νοέμβριο του 2017 έκανε το μεγάλο βήμα και δημιούργησε στη Βαμβακού Λακωνίας το «Διδασκαλείο» της! Εκεί βρέθηκε ο χώρος που θα στεγάσει τις δράσεις της Ακαδημίας ώστε να γίνει τα επόμενα χρόνια πραγματικότητα ένα μεγάλο όραμα σε αυτό το σχεδόν εγκαταλελειμμένο, ορεινό χωριό της χώρας: Τη δημιουργία του «χωριού των παραμυθιών». Προς τον σκοπό αυτό οργάνωσε μεταξύ άλλων ετήσια βιωματικά επιμορφωτικά σεμινάρια για εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Λακωνίας, με θέμα «Γραφή και Αφήγηση του Παραμυθιού». Κατακλείδα των σεμιναρίων υπήρξε το 1^ο Παλλακωνικό Φεστιβάλ Παραμυθιού στις 26 και 27 Μαΐου 2018.

Η Ακαδημία έχει σκοπό την μελέτη, την παραγωγή και την διδασκαλία ποίησης και παραμυθιού στην νέα κοινωνική πραγματικότητα που συνεχώς διαμορφώνεται και απαξιώνει τις μορφές αυτές του γραπτού και προφορικού λόγου. Στόχος είναι η βελτίωση του εκπαιδευτικού, παιδαγωγικού και θεραπευτικού έργου και η προσέγγιση των νέων. Απαραίτητη είναι, επίσης, η ανάδειξη της κλασικής παιδείας και του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού στον ποιητικό και προφορικό λόγο. Η οργάνωση και δράση προγραμμάτων με αντικείμενο την κατάρτιση και εκπαίδευση παιδιών, εφήβων και ενηλίκων σε ζητήματα κοινωνικού, παιδαγωγικού μα και ψυχολογικού ενδιαφέροντος μέσω της ποίησης και του παραμυθιού είναι βασική προτεραιότητα. Μέγα ζητούμενο είναι η προαγωγή και διάδοση της ελληνικής γλώσσας και γραμματείας και η λειτουργία των αξιών που προκύπτουν από αυτήν.

Στην Ακαδημία **διδάσκονται για ενήλικες:**

- Γραφή Παραμυθιών
 - Αφήγηση
 - Λαογραφία
 - Στίχος
 - Ποίηση
 - Μελοποίηση
 - Μουσικό παραμύθι
 - Θεατρική γραφή και παραμύθι
- και για παιδιά:**
- Αφήγηση
 - Γραφή παραμυθιών
 - Στίχος

Εικόνα 1: Το λογότυπο της Ακαδημίας Ποίησης και Παραμυθιού.

Εικόνα 2: Το Διδασκαλείο της Ακαδημίας Ποίησης και Παραμυθιού.

- Μελοποίηση.

3. Πρακτικές πληροφορίες

Ο παρών Φάκελος για Εκπαιδευτικούς **συνοδεύει** την εκπαιδευτική ξενάγηση με τίτλο «Η παλιά Ξάνθη τότε και τώρα». Ο κάθε Φάκελος **περιέχει**:

1. βασικές πληροφορίες για την κάθε **θεματική**,
2. προτεινόμενες **δράσεις** για χρήση **πριν** και **μετά** την ξενάγηση,
3. **πρακτικές πληροφορίες** για τη συμμετοχή των μαθητών στους μικρούς αρχαιολόγους,
4. παραπομπή για την **αξιολόγηση** της ξενάγησης και
5. **παραρτήματα** με συμπληρωματικές πληροφορίες για την κάθε θεματική.

Οι Φάκελοι είναι διαθέσιμοι στην ιστοσελίδα www.guideinthrace.com (ενότητα «Προτάσεις για σχολεία»).

3.1. Συμμετέχοντες και κόστος

Την εκπαιδευτική ξενάγηση μπορεί να την παρακολουθήσει κάθε φορά **1 σχολική τάξη** (ως 30 άτομα). Το κόστος συμμετοχής για κάθε παιδί είναι **2 ευρώ**.

Για να συμμετάσχει μια σχολική τάξη στην εκπαιδευτική ξενάγηση, πρέπει να προηγηθεί **συνεννόηση** με την υπεύθυνη στα τηλέφωνα 6976 478073 και 25410 91973.

Η **παρουσία** και συμμετοχή των **Εκπαιδευτικών** κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής ξενάγησης κρίνεται απαραίτητη και θεμιτή για την καλύτερη και ομαλή υλοποίησή της! Παρακαλείται ο/η υπεύθυνος/η Εκπαιδευτικός να ενημερώσει την εμψυχώτρια για **οποιοδήποτε θέμα σχετικό με τους μαθητές** που είναι απαραίτητο να γνωρίζει για την ομαλότερη διεξαγωγή της ξενάγησης (π.χ. δυσλεξία, νοητική υστέρηση, υπερκινητική συμπεριφορά κτλ.)!

3.2. Χώρος υλοποίησης

Ο χώρος υλοποίησης της ξενάγησης είναι το αρχοντικό Δανιέλ, στην οδό Ελευθερίου Βενιζέλου 17 στην παλιά Ξάνθη (Εικόνα 3).

Το αρχοντικό Δανιέλ ανακαινίστηκε από την Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και άνοιξε πάλι τις πύλες του στο κοινό το 2016.

Εικόνα 3: Το αρχοντικό Δανιέλ.

3.3.Χρόνος υλοποίησης

Η εκπαιδευτική ξενάγηση διαρκεί περίπου **1,5 ώρα** και πραγματοποιείται **καθημερινά σε 2 κύκλους**.

Α' κύκλος	9.30 – 11.00 π.μ.
Β' κύκλος	11.30 π.μ. – 1.00 μ.μ.

3.4.Στόχοι και φιλοσοφία

Μέσα από την αποσαφήνιση των στόχων του προγράμματος «Οι μικροί αρχαιολόγοι της Θράκης» γίνεται κατανοητή και η γενικότερη φιλοσοφία του, που βασίζεται στη **βιωματική και συνεργατική** μάθηση μέσα από ποικίλες δράσεις με έμφαση στη χρήση του παραμυθιού ως μέσου προσέγγισης του πολιτισμού και της ιστορίας. Οι στόχοι, λοιπόν, συνολικά του προγράμματος «Οι μικροί αρχαιολόγοι της Θράκης» και της ξενάγησης στην παλιά Ξάνθη που υλοποιείται είναι:

1. να αποτελέσει η συμμετοχή στην ξενάγηση μια πλούσια σε **ερεθίσματα** εναλλακτική προσέγγιση στη γνώση, στον πολιτισμό και στην ψυχαγωγία,
2. να **προσεγγίσουν** τα παιδιά την έννοια του **παρελθόντος** μέσα από αναγωγές σε δικές τους εμπειρίες και σχετικές, απλές αλλά εποικοδομητικές δραστηριότητες,
3. να **συνεργαστούν** με ομαδικό πνεύμα και να προσεγγίσουν την έννοια ενός διατηρητέου αρχοντικού από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα,
4. να **ανακαλύψουν** και να **ερμηνεύσουν** μέσα από παιχνίδια και θεατρικές δράσεις το αρχοντικό Δανιέλ, τους ανθρώπους που σχετίζονται με αυτό και τα έργα τους,
5. να **εκφραστούν** με ποικίλα μέσα και να εμπεδώσουν με το δικό τους τρόπο τη **θέση** και τη σημασία του αρχοντικού Δανιέλ στη σύγχρονη κοινωνία,
6. να δουν μέσα από το αρχοντικό Δανιέλ τον **πολυπολιτισμικό** χαρακτήρα της περιοχής που είναι υπαρκτός ως σήμερα και, τέλος,
7. να καλλιεργηθεί μια θετική αντιμετώπιση προς την **τοπική ιστορία** και τα **μνημεία** πολιτισμού της Ξάνθης και της Θράκης γενικότερα.

4. Δραστηριότητες πριν από την εκπαιδευτική ξενάγηση

Είναι θεμιτό **πριν** από τη συμμετοχή στην εκπαιδευτική ξενάγηση «Από τον Δανιέλ στον Χατζιδάκι» να γίνει κάποιου είδους προεργασία με τα παιδιά στην τάξη, ώστε η επίσκεψη να έχει όσο το δυνατόν εντονότερα και θετικότερα αποτελέσματα για τα παιδιά αλλά και τη μαθησιακή διαδικασία στο Δημοτικό Σχολείο.

Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται οι παρακάτω δραστηριότητες, για να πραγματοποιηθούν πριν από την επίσκεψη στην παλιά πόλη. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν όλες με τη σειρά ή μεμονωμένα και βασίζονται στο **Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών** του Δημοτικού Σχολείου. Μπορούν, βέβαια, να αναπτυχθούν περισσότερο ή λιγότερο ανάλογα με τις ανάγκες του/της Εκπαιδευτικού και να προσαρμοστούν στην κάθε τάξη.

α/ α	Προτεινόμενη δραστηριότητα	Σχέση με Μάθημα
1	ΠΑΡΕΛΘΟΝ: Τα παιδιά θυμούνται, καταγράφουν, ζωγραφίζουν, δραματοποιούν μια σκηνή που θυμούνται από το παρελθόν τους. Εύρεση παλιών, ασπρόμαυρων φωτογραφιών (δικών τους ή άλλων, με σημαντικά τοπικά κτίρια, π.χ. το Ρολόι της Ξάνθης) ή προσωπικών αντικειμένων. Συζήτηση για το παρελθόν, την παιδική ηλικία των γονιών, παππούδων τους, για μετακομίσεις που έχουν κάνει, για το απώτερο παρελθόν της πόλης τους, τι ξέρουν για αυτό. Συζήτηση για τη χρησιμότητα του να θυμόμαστε τις εμπειρίες μας από το παρελθόν. Αναγωγή από το ειδικό (προσωπική εμπειρία) στο γενικό (τις επιστήμες της τοπικής ιστορίας).	Γλώσσα Ιστορία Μαθηματικά Μελέτη Περιβάλλοντος Θεατρική αγωγή
2	ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΟΛΗΣ / ΠΑΛΙΑ ΠΟΛΗ: Τα παιδιά συζητούν για το τι μπορεί να είναι ένα ιστορικό κέντρο πόλης, τι σημαίνουν οι φράσεις, τι περιλαμβάνουν. Συζητούν ακόμα για τις φράσεις «σύγχρονη πόλη», «παλιά πόλη» και τι σημαίνουν. Συζητούν γενικά για το τι περιλαμβάνει μια πόλη (είδη κτιρίων, φυσικό περιβάλλον, ελεύθεροι χώροι κτλ.), σε αντίθεση προς ένα χωριό. Οι μαθητές συζητούν για τυχόν επισκέψεις τους με την τάξη ή την οικογένειά τους σε ιστορικά κέντρα πόλεων ή παλιές πόλεις, τι τους άρεσε, τι όχι και κάτι που θυμούνται. Βρίσκουν φωτογραφίες τέτοιων χώρων (π.χ. ιστορικό κέντρο Αθήνας, Ρόδου, Άνω πόλη Θεσσαλονίκης), βρίσκουν πληροφορίες για κτίρια σε αυτά, για τους ανθρώπους που έζησαν σε αυτά, ξεφυλλίζουν σχετικούς οδηγούς. Φαντάζονται, ζωγραφίζουν ή δραματοποιούν πώς θα είναι μια σύγχρονη πόλη μετά από πολλά χρόνια, όταν θα μετατραπεί ίσως και αυτή σε... παλιά πόλη! Παίρνουν το ρόλο αρχαιολόγων, ιστορικών, αρχιτεκτόνων, ξεναγών και επισκεπτών που βρίσκονται εκεί για κάποιον λόγο και παίζουν θεατρικό παιχνίδι.	Γλώσσα Φυσικά Μελέτη Περιβάλλοντος Θεατρική Αγωγή
3	ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΥΛΙΚΩΝ: Βάφουμε με φυτικά χρώματα ένα κομμάτι πέτρας,	Φυσικά

	<p>ένα σύρμα, ένα κομμάτι πηλού και το θάβουμε ή το αφήνουμε εκτεθειμένο στα καιρικά φαινόμενα. Τα αφήνουμε περ. 2 μήνες ή παραπάνω, τα ξαναβρίσκουμε, για να δούμε τις επιπτώσεις των καιρικών φαινομένων ή του εδάφους στη διατήρησή τους. Σκεφτόμαστε τι τα επηρέασε και τα κατατάσσουμε ανάλογα με την κατάστασή τους. Γινόμαστε εμείς τα αντικείμενα αυτά και αφηγούμαστε το πώς πέρασαν μέσα στο χώμα ή εκτεθειμένα στις διάφορες καιρικές συνθήκες.</p> <p>Παίζουμε ένα σχετικό θεατρικό παιχνίδι: ένα παιδί παριστάνει ακίνητο, όρθιο ένα κτίριο που κτίστηκε το 1880. Τα υπόλοιπα παιδιά σε ομάδες έρχονται και μένουν ή δουλεύουν για κάποιο διάστημα στο κτίριο αυτό. Για κάποιο λόγο που επιλέγουν τα παιδιά φεύγουν από το κτίριο και έρχεται άλλη ομάδα παιδιών. Το κτίριο «βλέπει», λοιπόν, με το πέρασμα των χρόνων διάφορες ομάδες ανθρώπων να κατοικούν ή να δουλεύουν σε αυτό, με διαφορετικά χαρακτηριστικά, όνειρα, προτιμήσεις κτλ., οι οποίες μάλιστα επιφέρουν αλλαγές στο κτίριο εξωτερικά ή εσωτερικά. Οι ομάδες το παριστάνουν αυτό αλλάζοντας θέση στη στάση των χεριών και των ποδιών του παιδιού που κάνει το κτίριο. Στο τέλος το παιδί-κτίριο αφηγείται όλα τα στάδια της ιστορίας του και τις αλλαγές που υπέστη από κάθε ένοικό του.</p>	Μελέτη Περιβάλλοντος Γεωγραφία Μαθηματικά Θεατρική Αγωγή Μουσική
4	<p>ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ: Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες. Η κάθε μία παίρνει μια φωτογραφία από τμήμα του αρχοντικού Δανιέλ (π.χ. το τζάκι, τον εξώστη). Όλοι μαζί προσπαθούν να καταλάβουν τι δείχνει η φωτογραφία και φτιάχνουν μια απλή ιστορία περιλαμβάνοντας στοιχεία π.χ. το πώς ήταν παλιά το τμήμα αυτό, ποιος και πώς το έφτιαξε, γιατί είναι σε αυτήν την κατάσταση κτλ. Η ιστορία καταγράφεται και τα παιδιά τη δραματοποιούν, την αφηγούνται με τη συνοδεία μουσικής ή με απλά αυτοσχέδια όργανα, την εικονογραφούν σαν κόμικ. Στη συνέχεια βρίσκουν και διαβάζουν ιστορικά στοιχεία για όλο το μνημείο και τα παρουσιάζουν στους συμμαθητές τους.</p>	Θεατρική Αγωγή Μουσική Εικαστικά Ιστορία
5	<p>ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΔΑΝΙΕΛ: Τα παιδιά γράφουν τη γνώμη τους για το τι είναι το αρχοντικό Δανιέλ, ποιος ήταν ο αρχικός ιδιοκτήτης του, τι χώρους περιέχει. Παίζουν λεκτικά παιχνίδια με τις φράσεις «αρχοντικό Δανιέλ» ή «La grande maison», τις λένε γρήγορα, αργά, λυπημένα, θυμωμένα κτλ., βρίσκουν ομοιοκαταληξίες, γράφουν τις φράσεις με τα σώματά τους. Βρίσκουν στο διαδίκτυο φωτογραφίες από το αρχοντικό, το εξωτερικό και το εσωτερικό του. Διαβάζουν πληροφορίες για αυτό, τοποθετούν φωτογραφίες από το κτίριο σε χάρτη. Παρατηρούν τα τμήματα του κτιρίου σήμερα και τι υπήρχε παλιότερα, ερευνούν στη δημοτική βιβλιοθήκη για σχετικά στοιχεία. Βρίσκουν στοιχεία για φημισμένους και όχι τόσο γνωστούς ανθρώπους του παρελθόντος που ζούσαν στο αρχοντικό Δανιέλ. Μιλούν για εμπειρίες δικές τους από επισκέψεις στο αρχοντικό ή καταγράφουν εμπειρίες μεγαλύτερων. Φτιάχνουν αντίγραφο του κτιρίου από πηλό, πλαστελίνη ή ανακυκλώσιμα υλικά. Αναζητούν τον τάφο του Δανιέλ στο εβραϊκό νεκροταφείο της Ξάνθης, διαβάζουν τη διαθήκη του. Γράφουν ένα ποιηματάκι με ρίμα για τον Δανιέλ, το μελοποιούν και το χορογραφούν. Βρίσκουν πληροφορίες για την εβραϊκή κοινότητα της Ξάνθης, τη συναγωγή, την καπναποθήκη όπου τους συγκέντρωσαν οι Βούλγαροι λίγο</p>	Γλώσσα Μαθηματικά Ιστορία Γεωγραφία Εικαστικά Θεατρική Αγωγή Μουσική

	<p>πριν τον εκτοπισμό τους το 1943 κ.ά. Δραματοποιούν μια σκηνή που πιστεύουν ότι θα διαδραματιζόταν στην καθημερινότητα του αρχοντικού Δανιέλ πριν από 100 χρόνια, βρίσκουν ομοιότητες και διαφορές με μια σύγχρονη.</p>	
6	<p>ΜΑΝΟΣ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ: Τα παιδιά γράφουν τη γνώμη τους για το ποιος ήταν ο Μάνος Χατζιδάκις, πώς και γιατί σχετίζεται με το αρχοντικό Δανιέλ. Παίζουν λεκτικά παιχνίδια με τις φράσεις «Μάνος Χατζιδάκις» ή «Μάνος από την Ξάνθη», τις λένε γρήγορα, αργά, λυπημένα, θυμωμένα κτλ., βρίσκουν ομοιοκαταληξίες, γράφουν τις φράσεις με τα σώματά τους. Βρίσκουν στο διαδίκτυο φωτογραφίες από το Μάνο Χατζιδάκι, τη ζωή του, την αναφορά στο ημερολόγιό του για την Ξάνθη. Διαβάζουν πληροφορίες για αυτόν, φτιάχνουν ένα χρονολόγιο των σημαντικότερων γεγονότων της ζωής του, των ταξιδιών του, τα τοποθετούν σε μια χρονογραμμή και τα συνοδεύουν με σχετικές φωτογραφίες. Ερευνούν στη δημοτική βιβλιοθήκη για στοιχεία σχετικά με τον Μάνο Χατζιδάκι και την παρουσία του στην Ξάνθη ως παιδί και ως ενήλικας. Μιλούν για εμπειρίες δικές τους από ακροάσεις τραγουδιών του Μάνου Χατζιδάκι, ιδίως σε ελληνικές ταινίες. Με βάση μια φωτογραφία του φτιάχνουν μια προσωπογραφία με διάφορα υλικά, μπαλάκια από γκοφρέ χαρτί, πλαστελίνη ή ανακυκλώσιμα υλικά. Αναζητούν και διαβάζουν κείμενα του Χατζιδάκι για διάφορα θέματα και ιδίως τους νέους. Γράφουν ένα ποιηματάκι με ρίμα για τον συνθέτη, το μελοποιούν και το χορογραφούν. Βρίσκουν πληροφορίες για το έργο του, την απόρριψη του Όσκαρ, την ποικιλία του έργου του κ.ά. Ακούν συνθέσεις του, καταγράφουν εντυπώσεις και συναισθήματα που τους προξενούν, επιλέγουν μια για να την χορογραφήσουν ή να δραματοποιήσουν μια σχετική σκηνή με τη συνοδεία της.</p>	<p>Γλώσσα Μαθηματικά Ιστορία Γεωγραφία Εικαστικά Θεατρική Αγωγή Μουσική</p>
7	<p>ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ: Τα παιδιά πριν έρθουν στο αρχοντικό Δανιέλ στην παλιά πόλη για την εκπαιδευτική ξενάγηση συζητούν για το πού θα πάνε, γράφουν τι περιμένουν να κάνουν εκεί, τι θέλουν να μάθουν, να κάνουν κτλ. Τα παιδιά μπορούν να ζωγραφίσουν ή να παρουσιάσουν με παντομίμα κάτι σχετικό με αυτό που πιστεύουν ότι θα γίνει στην εκπαιδευτική ξενάγηση. Τα παιδιά συγκρίνουν όλα αυτά με άλλα αντίστοιχα μετά την ξενάγηση.</p>	<p>Γλώσσα</p>

5. Τι γίνεται κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής ξενάγησης

Η ξενάγηση «Από τον Δανιέλ στον Χατζιδάκι» έχει διάρκεια 1,5 περ. ώρα και την ακόλουθη δομή:

	Στάδιο εκπαιδευτικής ξενάγησης	Διάρκεια
A	Καλωσόρισμα τάξης, τοποθέτησή μας στον χώρο και εξοικείωση με αυτόν. Εισαγωγική συζήτηση για το πού βρισκόμαστε και το τι πιστεύουν ότι είναι το αρχοντικό Δανιέλ.	10΄
B	ΟΜΑΔΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ: Χωρισμός σε 4 ομάδες και ανάληψη εργασιών που πρέπει να φέρουν σε πέρας. Μέσω αυτών τα παιδιά παρατηρούν το αρχοντικό, πώς και πού είναι χτισμένο, τη σημερινή του κατάσταση, σκέφτονται για τους ανθρώπους που έμεναν εκεί άλλοτε και για το πώς χρησιμοποιείται ο χώρος σήμερα. Γίνεται αναφορά στην παλιά πόλη, στην εβραϊκή κοινότητά της στα τέλη του 19ου αιώνα, στους καπνεμπόρους και στην οικογένεια του Μάνου Χατζιδάκι. Τα παιδιά παρατηρούν τους διάφορους χώρους του αρχοντικού Δανιέλ και ανακαλύπτουν μέσα από παιχνίδια την παρουσία αυτών των ανθρώπων σε αυτό.	70΄
Δ	Σύντομη συζήτηση/ αξιολόγηση και καταγραφή των παρατηρήσεων των μαθητών.	10΄
Σύνολο		90΄

6. Δραστηριότητες μετά από την εκπαιδευτική ξενάγηση

Αν υπάρχει δυνατότητα χρόνου και διάθεση από τον/την Εκπαιδευτικό μπορεί να συνεχιστεί η ενασχόληση με τη θεματική και **μετά** το πέρας της ξενάγησης.

Δίνεται έτσι η ευκαιρία στα παιδιά να **εμπεδώσουν** καλύτερα τα όσα έγιναν κατά τη διάρκεια της ξενάγησης, να ρωτήσουν τυχόν **απορίες** που προέκυψαν αργότερα, να διατυπώσουν **σκέψεις** τους για το τι τους άρεσε, τι όχι, τι τους έκανε **εντύπωση**, να ασχοληθούν εκτενέστερα με κάτι που τους τράβηξε ιδιαίτερα το **ενδιαφέρον**, να εκφραστούν σχετικά, να **εφαρμόσουν** τα θετικά της εμπειρίας που είχαν και σε άλλους τομείς και μαθήματα κτλ.

Παρακάτω ακολουθούν μερικές μόνο προτάσεις για δραστηριότητες και παιχνίδια που βασίζονται σε όσα λαμβάνουν χώρα στην ίδια την εκπαιδευτική ξενάγηση αλλά και σε ενότητες μαθημάτων του Δημοτικού. Πολύ περισσότερες δραστηριότητες μπορούν να προκύψουν από τη φαντασία και την εμπειρία σας με τα παιδιά στην τάξη σας!

α/ α	Προτεινόμενη δραστηριότητα	Σχέση με μάθημα
1	ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ-ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΔΑΝΙΕΛ: Τα παιδιά καταγράφουν τις εντυπώσεις τους για την εκπαιδευτική ξενάγηση: τι είναι τελικά το αρχοντικό Δανιέλ, ποια είναι η σχέση του με μας και τον τόπο μας, πώς σας φάνηκε η ξενάγηση, τι θυμάστε, τι σας έκανε εντύπωση, τι θα ρωτούσατε τώρα την ξεναγό; Κρατήστε σημειώσεις, κάντε μια ομαδική ζωγραφιά για την επίσκεψή σας στο αρχοντικό Δανιέλ. Προσπαθήστε να θυμηθείτε τις στάσεις στο κτίριο που έγιναν στην ξενάγηση. Φτιάξτε με ρίμα και μελοποιήστε ένα μικρό ποιηματάκι για το αρχοντικό Δανιέλ. Δείτε στον υπολογιστή τις φωτογραφίες από την ξενάγηση που τυχόν τραβήξατε, θυμηθείτε και συζητήστε για το τι γινόταν σε εκείνο το στάδιο της ξενάγησης. Κάντε κόμικ με τα διάφορα στάδια. Συγκρίνετε τις αρχικές προσδοκίες των παιδιών με τις τελικές απόψεις.	Γλώσσα Εικαστικά Μουσική Ιστορία Μελέτη Περιβάλλοντος
2	ΞΕΝΑΓΗΣΗ: Ζωγραφίστε ή φτιάξτε μια απλοποιημένη μακέτα από το αρχοντικό Δανιέλ με τουβλάκια ή ανακυκλώσιμα υλικά. Βρείτε φωτογραφίες από το κτίριο όπως ήταν παλιότερα (π.χ. στην ομάδα στο facebook Παλιές φωτογραφίες της Ξάνθης), δείτε τι σώζεται σήμερα και πώς ήταν παλιότερα. Ζωγραφίστε με κεραμίδια στην αυλή του σχολείου την οδό Βενιζέλου της παλιάς πόλης και βάλτε χαρτόκουτα για να παραστήσετε το αρχοντικό Δανιέλ και τα διπλανά του κτίρια, κολλώντας πάνω τους μια παλιά φωτογραφία τους. Ξεναγήστε εικονικά στο χάρτινο «αρχοντικό» τους συμμαθητές σας, παρουσιάστε στοιχεία για την αρχιτεκτονική, την ιστορία των ανθρώπων που πέρασαν από εκεί.	Εικαστικά Ιστορία Γλώσσα ΤΠΕ
4	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Επιλέξτε ένα θέμα που μπορεί να αναφέρθηκε στην ξενάγηση και ενδιαφέρει τα παιδιά να μάθουν περισσότερα για αυτό (π.χ. για τον εκτοπισμό των Εβραίων της Ελλάδας ή για τη ζωή και τα έθιμά τους). Συγκεντρώστε σχετικές πληροφορίες από τη Δημοτική Βιβλιοθήκη ή το διαδίκτυο. Επισκεφτείτε εικονικά μουσεία και σχετικές ιστοσελίδες. Βρείτε φωτογραφίες και πληροφορίες από έγκυρες πηγές και ασχοληθείτε	Γλώσσα Ιστορία Μαθηματικά ΤΠΕ

	με το θέμα σας με ποικίλους τρόπους και μέσα.	
5	ΕΡΕΥΝΑ: Καλέστε κάποιον παππού ή γιαγιά για να μιλήσει για το κτίριο παλιά, πώς ήταν π.χ. ως Στρατολογικό Γραφείο. Ετοιμάστε σχετικές ερωτήσεις, μαγνητοφωνήστε τη μαρτυρία και δημιουργήστε το δικό σας αρχείο τοπικής ιστορίας. Βρείτε και συγκρίνετε παλιές ασπρόμαυρες με νεότερες φωτογραφίες που απεικονίζουν τον ίδιο χώρο. Βρείτε στο διαδίκτυο και διαβάστε πρωτοσέλιδα παλιών εφημερίδων, π.χ. για τη φωτιά που το έπληξε παλιότερα το κτίριο. Φτιάξτε το δικό σας άρθρο για τη σημασία του αρχοντικού και το τι μάθατε μέσω της ενασχόλησής σας με αυτό και στείλτε το σε μια τοπική εφημερίδα.	Γλώσσα Ιστορία Μαθηματικά Μελέτη Περιβάλλοντος ΤΠΕ
6	ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟ ΚΤΙΡΙΟ: Αναζητήστε το νόμο που προστατεύει το αρχοντικό Δανιέλ και συζητήστε τον. Τι επιτρέπεται και τι όχι στο κτίριο; Καταγράψτε τι θα μπορούσε να βελτιωθεί στο κτίριο, ώστε να λειτουργεί καλύτερα ή πιο πλήρως για τους κατοίκους και για τους επισκέπτες. Παίξτε ένα θεατρικό παιχνίδι με την καθημερινότητα ενός κατοίκου της παλιάς πόλης και τα τυχόν ζητήματά του όσον αφορά το αρχοντικό Δανιέλ. Καλέστε εκπρόσωπο του Συλλόγου των κατοίκων της παλιάς πόλης και πάρτε του συνέντευξη για τις σκέψεις του όσον αφορά το αρχοντικό αυτό.	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή Γεωγραφία Ιστορία Γλώσσα ΤΠΕ
7	ΤΑ ΚΤΙΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: Συζητήστε για τη σημασία που πιστεύουν τα παιδιά ότι έχουν τα μνημεία του παρελθόντος στη σύγχρονη κοινωνία. Γιατί κατεδαφίστηκαν πολλά κτίρια της παλιάς πόλης και χτίστηκαν καινούρια εκεί; Τι προτείνουν τα παιδιά να γίνει με το αρχοντικό Δανιέλ; Προσπαθήστε να φανταστείτε και να αφηγηθείτε την ιστορία των κτιρίων αυτών, τι έζησαν, ποιους ανθρώπους γνώρισαν, τι θα γίνει αν δεν τύχουν προστασίας. Οργανώστε μια αντιπαράθεση απόψεων σχετικά με το μέλλον και τη χρήση του αρχοντικού Δανιέλ. Τα παιδιά χωρίζονται σε 2 ομάδες, οι οποίες βρίσκουν επιχειρήματα για την υποστήριξη της άποψής τους. Τα επιχειρήματα πρέπει να είναι λογικά και η συζήτηση να ακολουθεί κάποιους κανόνες (σεβόμαστε τον ομιλητή, περιμένουμε τη σειρά μας, δε μαλώνουμε κτλ.). Η κάθε ομάδα φτιάχνει μια αφίσα για την υπεράσπιση των απόψεών της.	Γλώσσα Θεατρική αγωγή Μελέτη Περιβάλλοντος Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή
8	ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ: Αναζητήστε στοιχεία για άλλα αρχοντικά σε παλιές πόλεις ή ιστορικά κέντρα πόλεων σε όλη την Ελλάδα τα οποία σχετίζονται με διάσημους ανθρώπους, σημειώστε τη θέση τους σε ένα χάρτη. Βρείτε κείμενα και φωτογραφίες και καταγράψτε ομοιότητες και διαφορές. Ανακαλύψτε στοιχεία που κάνουν την παλιά Ξάνθη μοναδική και γράψτε 5 λόγους για τους οποίους θα προτεινάτε σε έναν τουρίστα να την επισκεφτεί. Επικοινωνήστε με σχολεία σε άλλες ιστορικές πόλεις της Ελλάδας και μοιραστείτε εντυπώσεις και εμπειρίες. Δείτε στο διαδίκτυο τη δράση της Διεθνούς Επιστημονικής Επιτροπής Ιστορικών Πόλεων http://civvih.icomos.org/ . Βρείτε τις αρχές της Βαλέτας για την προστασία και διαχείριση των ιστορικών πόλεων, οικισμών και αστικών περιοχών.	Γλώσσα Ιστορία Μελέτη Περιβάλλοντος ΤΠΕ
9	ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ: Πειραματιστείτε με τα παιδιά με την αρχιτεκτονική μέσα από απλές δράσεις. Μετρήστε και σχεδιάστε την όψη ενός κτιρίου υπό κλίμακα (π.χ. 1 μέτρο στην πραγματικότητα γίνεται 1 εκατοστό στο σχέδιο), φτιάξτε τη μακέτα του αρχοντικού Δανιέλ με απλά υλικά (χαρτόνι χοντρό, χαρτιά πολύχρωμα, ξυλάκια, πηλό κτλ.), φτιάξτε την κάτοψη ενός ορόφου του (σαν να το βλέπατε από ψηλά) ονοματίζοντας	Μελέτη Περιβάλλοντος Ιστορία Μαθηματικά

τους χώρους ανάλογα με τη χρήση τους.	
---------------------------------------	--

Παρακαλώ να μη διστάσετε να επικοινωνήσετε με την ξεναγό, για τυχόν απορίες σχετικές με τα χάνια ή γενικότερα την εκπαιδευτική ξενάγηση (6976 478083, 25410 91973, nat.michailidou@yahoo.gr).

Ειδικά αν μετά την επίσκεψη προκύψει μια σχετική με την παλιά πόλη προσπάθεια από την τάξη σας (έκθεση ζωγραφικής, αντικειμένων, φωτογραφίας, κατασκευές κτλ.), θα ενδιαφερόμουν πολύ να τη δώ προσωπικά!

Καλή και δημιουργική ενασχόληση!

7. Αξιολόγηση

Επειδή πάντα υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης και καλύτερης προσαρμογής της κάθε εκπαιδευτικής ξενάγησης στις ανάγκες και επιθυμίες των συμμετεχόντων, παρακαλώ να αφιερώσετε **10 λεπτά** μετά από τη χρήση του Φακέλου για τη συμπλήρωση ενός **ερωτηματολογίου διαδικτυακά**.

Εναλλακτικά επικοινωνήστε μαζί μου (6976 478073 ή nat.michailidou@yahoo.gr), για να σας στείλω το ερωτηματολόγιο σε έντυπη μορφή. Ούτως ή άλλως, η **συμβολή** σας είναι **πολύτιμη** εξαιτίας της διαφορετικής σας θεωρητικής κατάρτισης καθώς και της πρακτικής εμπειρίας σας με τα παιδιά σε καθημερινό επίπεδο.

Όσοι συμμετείχατε στην ξενάγηση στην «**Από τον Δανιέλ στον Χατζιδάκι**», παρακαλώ συμπληρώστε το ερωτηματολόγιο:

https://docs.google.com/forms/d/1Rnfl28cmtDm2GARTXxW0SxO86pFalsyX24kkKU_ZVTE/prefill

**Στείλτε στην παραπάνω διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και τα στοιχεία σας,
αν επιθυμείτε να ενημερώνεστε για άλλες παρόμοιες δράσεις, εκδηλώσεις
και εκπαιδευτικές ξεναγήσεις.**

Όνοματεπώνυμο

Σχολείο

Τηλ. και email σχολείου

Τηλ. και email εκπαιδευτικού

8. Ενδεικτική Βιβλιογραφία

8.1. Ιστορία και αρχιτεκτονική παλιάς Ξάνθης

Εξάρχου, Θ. (1997). *Ματιές στο χτες της Ξάνθης μέσα από φωτογραφίες*. ΠΑΚΕΘΡΑ.

Εξάρχου, Θ. (1999). *Τα αρχοντικά της οδού Ελευθερίου Βενιζέλου*. Ξάνθη.

Εξάρχου, Θ. (2001). *Ξάνθη: Δέκα μονογραφίες*. ΠΑΚΕΘΡΑ.

Εξάρχου, Θ. (2005). *Ξάνθη 1861 - 1911. Στοιχεία ιστορίας*. ΠΑΚΕΘΡΑ.

Θανόπουλος, Κ. (2005). *Πορεία αντίθετα, η σύγκρουση για την προστασία της παλιάς Ξάνθης*. ΠΑΚΕΘΡΑ.

Θεοχαρίδου, Κ. και Κολώνας, Β. (1993). Παλιά Ξάνθη, το παραδοσιακό κτιριακό απόθεμα και τα προβλήματα προστασίας και αποκατάστασής του, Πρακτικά Συνεδρίου «Νέες πόλεις πάνω σε παλιές», Ρόδος 27-30 Σεπτεμβρίου, 171-190.

Ιωαννίδης, Στ. (1990). *Ξάνθη 1870-1940. Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της*. Ξάνθη.

Μαυρίδης, Δ. (επιμ.) (2008). *Ξάνθη. Η πόλη με τα χίλια χρώματα*. Δήμος Ξάνθης.

Μαυρίδης Δ. (2004). *Η Παλιά Πόλη της Ξάνθης φωτογραφημένη σε ταχυδρομικά δελτάρια*. ΠΑΚΕΘΡΑ-ΔΕΑΞ.

Μαυρίδης Δ. (2005). *Μαστοριά και μεράκι στην Παλιά Ξάνθη*. ΠΑΚΕΘΡΑ-ΔΕΑΞ.

Μαυρίδης Δ. (2007). *Αγγελοφύλακτος Ξάνθη*. Ιερά Μητρόπολις Ξάνθης και Περιθεωρίου.

Μαυρίδης Δ. (2009). *Σπίτια της Ξάνθης*. Ιερά Μητρόπολις Ξάνθης και Περιθεωρίου.

Παρασκευοπούλου, Α. και Κολοκυθά, Μ. (1986). Παλιά Ξάνθη, *Θρακικά Χρονικά*, 41, 157-165.

8.2. Ισαάκ Δανιέλ και Εβραίοι της Ελλάδας

Αβδελά, Ε. και Βαρών-Βασάρ, Ο. (επιμ.) (1995). *Οι Εβραίοι στον ελληνικό χώρο: Ζητήματα ιστορίας στη μακρά διάρκεια*. Πρακτικά του Α' Συμποσίου Ιστορίας της Εταιρείας Μελέτης Εβραϊκού Ελληνισμού, Θεσσαλονίκη, 23-24 Νοεμβρίου 1991. Γαβριηλίδης, Αθήνα.

Αϊβαλιώτης, Β. (2007). *Ξάνθη, γλυκυτάτη μητριά*. ΠΑΚΕΘΡΑ, Ξάνθη.

Δούση, Μ. (επιμ.) (2014). *Το αρχοντικό Ντανιέλ "Grande Maison" Πολυχώρος τέχνης και σκέψης «Μάνος Χατζιδάκις»*. Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Ξάνθη.

Εξάρχου, Θ. (2001). *Οι Εβραίοι στην Ξάνθη. Ο κόσμος που χάθηκε αλλά δεν ξεχάστηκε*. ΠΑΚΕΘΡΑ, Ξάνθη.

Κωνσταντίνης, Μ. (2015). *Οι Ισραηλιτικές Κοινότητες της Ελλάδος μετά το Ολοκαύτωμα*. Αθήνα.

Λαμπροπούλου, Α. και Τσικνάκης, Κ. (επιμ.) (2008). *Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος-19ος αι.)*. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα.

Ριτσαλέος, Β. (2006). *Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη από τα*

μέσα του 19ου αιώνα μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη
<http://ikee.lib.auth.gr/record/79414/files/RITZALEOS.pdf>

Σαμπετάι, Η. (2016). *Ιουδαίοι και Έλληνες. Διαχρονικοί συλλογισμοί*. Καπόν, Αθήνα.

Τομαή, Φ. (επιμ.) (2016). *Οι Έλληνες Δίκαιοι των Εθνών*. Μίλητος, Αθήνα.

Τρέβεζα-Σούση, Ο. (2005). *Ο φίλος μου ο Ααρών*. Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, Αθήνα.

Τρέβεζα-Σούση, Ο. (2005). *Τα ξυλοπάπουτσα διηγούνται. Μια αληθινή ιστορία*. Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, Αθήνα.

Fleming, K. E. (2009). *Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων*. Οδυσσέας, Αθήνα.

Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος <https://www.jewishmuseum.gr/>

Δείτε ιδιαίτερα την ενότητα «Εκπαίδευση» με τα πρακτικά των σεμιναρίων για εκπαιδευτικούς και τα εκπαιδευτικά προγράμματα του μουσείου.

Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης <http://www.jmth.gr/>

8.3. Μάνος Χατζιδάκις

Αγγελικόπουλος, Β. (1996). *Φάρος στη σιωπή*. Καστανιώτης.

Γαλάτου, Β. (επιμ.) (2004). *Μάνος Χατζιδάκις. Ψηφίδες μνήμης*. Ορχήστρα των Χρωμάτων.

Δαλιανούδη, Ρ. (2009). *Μάνος Χατζιδάκις και λαϊκή μουσική παράδοση. Από το δημοτικό και το ρεμπέτικο στο «έντεχνο λαϊκό» τραγούδι*. Εμπειρία Εκδοτική.

Θεοδωρόπουλος, Τ. (2012). *Το τελευταίο τέταρτο. Ένα ελληνικό χρονικό*. Πόλις.

Ξυδάκης, Ν. (2002). *Τα τριαντάφυλλα της Μάρσα Ματρούχ. Η Αθήνα του οφείλει τη μουσική της... Άγρα*.

Παπανικολάου, Δ. (2012). *Το Τρίτο Πρόγραμμα της ελληνικής ραδιοφωνίας στα χρόνια του Μάνου Χατζιδάκι. Κοινωνικές και πολιτιστικές προσεγγίσεις*. Fagotto books.

Τρεχλής, Β. (2011). *Το αρχαϊκό χαμόγελο του Μάνου Χατζιδάκι*. Οδός Πανός.

Φωσκαρίνης, Θ. (1996). *Ανοιχτές επιστολές στον Μάνο Χατζιδάκι*. Μπάστας-Πλέσσας.

Χατζιδάκις, Μ. (1980). *Μυθολογία*. Ύψιλον.

Χατζιδάκις, Μ. (2007). *Τα σχόλια του Τρίτου. Μια νεοελληνική μυθολογία*. Εξάντας.

Χατζιδάκις, Μ. (2011). *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι*. Ίκαρος.

